Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

НАША СЛОВА

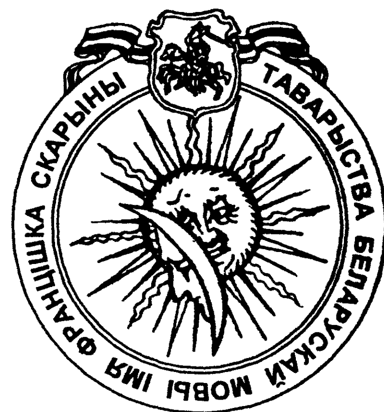

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года **№ 16(350)** **29 КРАСАВІКА 1998 г.**

Чарнобыльскі шлях - 98

фотарэпартаж Уладзіміра Хрышчановіча

"Чарнобыльскі шлях-98" праводзіўся, каб

1. Дабіцца адмены дэкрэтаў і ўказаў, якія пазбаўляюць чарнобыльцаў ільготаў і прывілегій.
2. Не дапусціць пасылкі маладых людзей ў забруджаныя раёны, каб не калечылася моладзь ад радыяцыі.
3. Спыніць сельскагаспадарчую дзейнасць у забруджаных раёнах, каб не труцілі народ радыеактыўнымі прадуктамі.
4. Зняць усе абмежаванні на гуманітарную дапамогу, што аказваецца ахвярам катастрофы айчыннымі і замежнымі дабрачыннымі арганізацыямі.
5. Дабіцца ад Расеі, якая нясе поўную адказнасць за асаджэнне чарнобыльскіх аблокаў на Беларусь, прызнання яе віны і кампенсацыі нанесеных стратаў нашай краіне.

Дні беларускай мовы і літаратуры ў Магілёве

З 4-га па 7-е травеня ў рамках дзён беларускай мовы і літаратуры адбудуцца сустрэчы беларускіх пісьменнікаў і паэтаў Генадзя Бураўкіна, Рыгора Барадуліна, Васіля Сёмухі, Алеся Разанава, Вячаслава Ракіцкага, Міхася Скоблы з вучнямі, студэнтамі і жыхарамі г. Магілёва. Арганізуюць сустрэчы Рэспубліканская рада, Магілёўская абласная і гарадская рады ТБМ імя Францішка Скарыны.

Канферэнцыя ТБМ у Лідзе.

Падобна на тое, што ў Лідскіх арганізацыях Таварыства беларускай мовы і Таварыства беларускай школы з'явілася другое дыханне. Нядаўна была праведзена канферэнцыя ТБШ, а 16 красавіка ў Лідскім гарадскім доме культуры прайшла канферэнцыя Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. На канферэнцыі прысутнічала 117 дэлегатаў ад 69 першасных суполак ТБМ г. Ліды і Лідскага раёна. Усяго ж перад канферэнцыяй пацвердзілі сваё існаванне больш 80 суполак ТБМ.

На канферэнцыі прысутнічала больш 40 гасцей. Сярод іх старшыня Рэспубліканскай Рады ТБМ Генадзь Бураўкін, старшыня Лідскага гарсавета Аляксандр Рамановіч, дырэктары школаў, заводаў, настаўнікі, студэнты, вучні.

Канферэнцыя з'яднала ўсе суполкі горада і раёна і абвясціла пра ўтварэнне Лідскай арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны (Дагэтуль дзейнічала Лідская гарадская арганізацыя ТБМ і асобныя суполкі ў раёне).

Канферэнцыя абрала новую раду ТБМ Лідчыны. Старшынёй стаў слесар завода "Лідахарчканцэнтрат" Лявон Анацка, дэпутат Лідскага гарсавета.

У раду ўвайшлі:

В. Баранаў — загадчык аддзела аграработы райвыканкама

М. Ёрш — загадчык аддзела культуры гарвыканкама

Т. Крыпуць — інспектар аддзела адукацыі гарвыканкама

А. Ганько — рабочы "Лідсельмаш", старшыня Згуртавання Лідскай моладзі імя Гедыміна

М.Ганчар — завуч СШ № 16

М. Мельнік — выкладчык Лідскага педвучылішча

А. Пігулеўскі — майстар Лідскіх энергасетак

А. Сокал — дырэктар СШ № 15, дэпутат аблсавета, старшыня Лідскай рады ТБШ

С.Суднік — рэдактар газеты "Наша слова"

А. Ходар — эканаміст завода "Лідахарчканцэнтрат"

Асноўная задача, якую паставіла канферэнцыя — гэта барацьба за беларускамоўныя першыя класы. Сёлета іх у Лідзе 52 працэнты. Далейшае адступленне не магчыма.

Канферэнцыя абмеркавала і тактычныя хады працы. У самы бліжэйшы час неабходна падняць два пласты: дзіцячыя садкі і сем'і. Работа велізарная, магчыма непасільная, але дарогу адолее той хто ідзе.

Усяслаў Войніч.

Ахвяраванні на ТБМ

Алесь Сярожнік,Ворша - 200 т.
Валянцін Карпуць - 200 т.
Ж.В.Я. -200 т.
Уладзімір Голубе -100 т.
Галіна Пархімчук - 50 т.
Святлана Багданкевіч -110 т.
Людміла Літвінава - 50 т.
Аркадзь Галай -100 т.
Мікалай Дзялід -300 т.
Гарадоцкая Рада ТБМ:
—суполка ТБМ СШ № 2 -170 т.
—суполка ТБМ СШ № 1 - 80 т.
— Гарадоцкая базавая Рада ТБМ -100 т.
Суполка ТБМ "Зялёны Луг", г.Менск -140 т.
Суполка ТБМ "Сотвар" -120 т.
Фастовіч Ю.П. -450 т.
Рада ТБМ Ленінскага р-на, г.Менск -100 т.
Валеры Палсцюк -100 т.
Міхась Швэдзюк, Англія - 1 млн.575 тыс.
Суполка N 5 рады БНФ Ленінскага р-на г. Менска -500 т.
Сябры бел.грамадска-культурнага таварыстваў Санкт-Пецярбургу
1.Віктар Валынец -10р.руб.
2.Лявон Габрусёнак -10р.руб.
3.Валянцін Грыцкевіч -50р.руб.
4.Ал-др Дабравольскі-10р.руб.
5.Анатоль Кірвель -10р.руб.
6.Аўгіння Кавалюк -10р.руб.
7.Пётра Кропаў -10р.руб.
8.Рыгор Купрыяшчанка10р.руб
9.Ігар Мацыеўскі -10р.руб.
10.Людміла Мельнікава-5р.руб
11.Мікола Нікалаеў -10р.руб.
12.Маргарыта Пярова -10р.руб.
13.Наталля Пярова -10р.руб.
14.Анатоль Разумаў - 5р.руб.
15.Сяргей Сідарук -10р.руб.
16.Данута Сергіенка -10р.руб.
17.Уладзімір Сяргееў -10р.руб.
18.Марыя Ткачэнка -10р.руб.
19.Іван Чарнякевіч -10р.руб.
20.Стэфан Шурко - 5р.руб.

Беларускія СМІ пра беларускую мову

Агляд і каментары Язэпа Палубяткі

" А адносна нацыянальнай свядомасці беларусаў... Мяне вельмі здзіўляе, што на вуліцах Мінска я практычна не чую беларускай гаворкі.

А гэта сведчыць аб многім ... "

"Народная воля" 3.04.98г. ***Інгрыда Леўрэнцэ, Часовы Паверааны ў справах Латвіі ў РБ.***

Ну і Ну!

"Пагоршыла сітуацыю і стварэнне дзяржзаўнай камісіі па падручніках, якую ўзначальвалі то Замяталін, то Стражаў. Высветлілася, што Арсенневу, Сяднёва і Геніюш выкінулі з праграмы з санкцыі такіх салідных асоб, як І.Навуменка, У. Гніламёдаў, В. Рагойша."

Галоўны інспектар Міністэрства адукацыі Т.М.Саўчук. ЛІМ 3.04.98г.

P.S. Прачытаўшы такое застаецца толькі сказаць: "Ну і Ну!" Толькі "Ну і Ну" сказалі ў наступным нумары "ЛіМа" І. Навуменка, У.Гніламёдаў, В.Рагойша сваім допісам наконт таго, што "ніхто не пытаў у іх згоды ні на ўключэнне ў праграму сярэдняй школы твораў названых вышэй пісьменнікаў, ні на іх выключэнне". Як заўжды, няма вінаватых.

* * *

Мы не звязваем свае ўяўленні пра расейцаў у Беларусі з русіфікацыяй, бо, яны, расейцы, такі самы аб'ект гэтай русіфікацыі як і мы. Яны, як правіла, не займаюцца беларусаедствам, таму мы іх не вылучаем з агульнай масы.

Наша Ніва №7 13.04.98г.

* * *

"Багатых людзей, якія б гэтак любілі сваю Бацькаўшчыну, каб маглі фундаваць розныя пректы дзеля яе духоўнага росквіту, мала, здаецца, што й зусім няма. А між тым, Бацькаўшчына для ўсіх нас была і застаецца адна. Гэта — родная, любая сэрцу Беларусь.

Яе я і слаўлю ў сваіх песнях.

ЛіМ № 15 10.04.98г.

"І пачынаю йграць зтрывогай нейкай..."

* * *

Спяваем па-беларуску, і гэта цудоўна!

А вось гаворым... На трасянцы. У інтэр'ю дзяцей, паказаных на экране, беларуская ідэя фестывалю, можна лічыць, звялася на нішто.

ЛіМ № 16 17.04.98г.

Спяваем па-беларуску. С.Берасцень

"Рабочий"
не забывае пра родную мову.

У сакавіцкім нумары бюлетэня свабоднага прафсаюза "Рабочий" № 9 на першай старонцы змешчаны два здымкі з пікета ТБМ, што адбыўся у мікрараёне г. Менска "Серабранка"

Пікетоўшчыкі трымалі наступныя плакаты "Запісвайцеся ў Таварыства беларускай мовы", "Падпісвайцеся на "Наша слова", "З 80-годдзем Беларускай Народнай Рэспублікі!" Вельмі прыемна, што карэспандэнты прыйшлі на пікет, зрабілі адпаведныя здымкі і змясцілі іх на першай старонцы 30-тысячнага выдання для беларускіх рабочых. І гэта ў той час, калі журналісты з "прыкормленага" пануючай уладай ЛІМа, ходзяць па школах і высвятляюць як ідзе падпіска на дзяржаўныя беларускамоўныя выданні, быццам не існуе у прыродзе такіх газет і часопісаў як "Пагоня", "Наша Ніва", "Наша слова" і "Спадчына". Таму не выпадкова што наклад былога "флагмана перабудовы" ЛіМа скараціўся да 4275 экземпляраў. Задача недзяржаўнага "Нашага слова" дасягнуць гэтых лічбаў у другім паўгоддзі 1998 года.

Алег Трусаў.

№ 16(350) 29 КРАСАВІКА 1998 г. НАША СЛОВА

Што трэба для таго, каб беларусы гаварылі на сваёй роднай мове?

Менавіта такое пытанне паўстала перада мной, калі я прачытала артыкул Людмілы Дзіцэвіч "Чаму беларусы не гавораць па-беларуску ?" ("Наша Слова" за 25 лютага 1998 года). Там вельмі дакладна асветлены ўсе аб'ектыўныя і суб'ектыўныя прычыны, па якіх беларусы не размаўляюць на сваёй мове. Гэтае пытанне балючае, актуальнае і на жаль, не вырашанае.

Азнаёміўшыся з артыкулам Людмілы Дзіцэвіч, многія задумаюцца над сваімі бар'ерамі на шляху да роднай мовы. І ўзнікне пытанне:

Ці ёсць шляхі выхаду з гэтага зачараванага кола прычын і бар'ераў ?

Калісьці я сама гэтае пытанне ставіла, бо апынулася ў такім становішчы.

Да паступлення ва ўніверсітэт я размаўляла па-расейску. Дома, на вуліцы я чула расейскую мову, ці лепш сказаць, "трасянку". Што маглі даць тыя мізэрныя гадзіны беларускай мовы ў школе, калі да роднай мовы ставіліся як да замежнай. Нават ангельская мова мела ў школьным раскладзе больш гадзін.

І цяпер, студэнткай, я зразумела, што трэба вучыць беларусаў гаварыць на сваёй роднай мове. Як гэта рабіць, я дакладна не ведаю, але думаю, што трэба пачынаць са сродкаў масавай інфармацыі. Артыкулы, якія закранаюць пытанне аб мове, напрыклад, С. Багданкевіч "Праўда гэтай зямлі" трэба друкаваць і ў расейскамоўных выданнях, бо для такога чытача гэта праблемная тэма. Тэлебачанне, радыё павінны гучаць па-беларуску, каб людзі чулі роднае слова, прывыкалі да яго, каб ім самім хацелася гаварыць на нацыянальнай мове.

З дзяцінства кожнаму, хто нарадзіўся ў Беларусі, трэба ўсвядоміць, што ён беларус, і яго мова — беларуская. Для гэтага самыя першыя кніжкі, а потым і школьныя падручнікі ў яго павінны быць на беларускай мове. Але без дзяржаўнай падтрымкі гэта здзейсніць вельмі цяжка.

І мне хочацца звярнуцца да настаўнікаў, да людзей, якіх слухае моладзь — гаварыце па- беларуску, вас слухаюць, з вас бяруць прыклад. Дапамажыце нам, маладым, усвядоміць, што наш дом - Беларусь.

Кляпацкая Ірына
студэнтка БУК.

Беларускае слова на гарадзенскай сцэне

У пачатку красавіка ў Гародні адбылімся гастролі Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі. "Вольная сцэна" прывезла для гарадзенцаў 4 спектаклі: "Барбару Радзівіл" Р.Баравіковай, "Рычарда ..." У.Шэкспіра, "Розыгрыш" С.Кандрашова і "Кар'еру Артура Уі ..." Б. Брэхта. Трапіць на гэтыя спектаклі аказалася даволі складана, таму што яны адбываліся ў невялікай залі на Малой сцэне, білеты ў якую гарадзенцы раскуплялі вельмі хутка. Акторы гарадзенскіх драматычнага і лялечнага тэатраў, якія таксама хацелі паглядзець выступленні калег, павінны былі размяшчацца па баках, на дадатковых крэслах. І, як мне здаецца, усе, хто бачыў гэтыя спектаклі, засталіся вельмі задаволеныя.

Цудоўная беларуская мова, па якой сумуюць гарадзенцы ў сваім драматычным тэатры, цешыла сэрца.

Спектакль "Барбара Радзівіл", прысвечаны падзеям нашай гісторыі, прывабіў гледачоў і прыгожымі строямі актораў, і цікавымі сюжэтамі. Каханне Барбары і Жыгімонта, барацьба з ею каралевы Боны — усё было пастаўлена і данесена да гледачоў так жыва, што зала ўспрымала герояў як сваіх сучаснікаў і перажывала і спачувала ім ад усёй душы. Было толькі крыху шкада, што воляю аўтара п'есы Мікалай Радзівіл Чорны, які быў на самой справе дзядзькам Барбары, тут аказаўся яе стрыечным братам. Можа, таму і атрымалася так, што літоўская тэма, тэма адстойвання Радзівіламі інтарэсаў Літвы пад час улады Жыгімонта не атрымала належнага развіцця ў спектаклі.

Спектакль "Рычард ..." паводле У.Шэкспіра ў майстэрскім перакладзе А.Дударава аказаўся не менш прыцягальным. Хаця і вельмі сціплы па афармленню, скарочаны па тэксту, "Рычард..." захапіў гледачоў з першай карціны. Трыумф ліхадзея, перамога подласці і беспрынцыповасці над высакароднасцю і чэснасцю — гэтыя матывы, пэўна, кранalі гледачоў надта балюча, каб яны маглі застацца абыякавымі. Вельмі начаканай з'явілася постаць самога Рычарда ў выкананні А.Гарбуза. Замест пахмурнага, засяроджанага ў сваіх думках ліхадзея мы пабачылі вясёлага чалавека, які свае пачварныя задумы хавае пад блюзнерствам і вонкавай бесклапотнасцю.

Наогул хочацца адзначыць бліскучую ігру ўсіх актораў — І.Сігова, А.Гудковай, Л.Арцімовіч, А.Кота, В.КАшчэева, Ю.Жыгамонта і іншых. На жаль, два іншыя спектаклі мне паглядзець не давялося. Шкада, што спектаклі тэатру беларускай драматургіі не паказалі ў Гродне на Вялікай сцэне.

Вялікі дзякуй рэжысёрам В.Мазынскаму, В.Анісенку за выдатны тэатр. НЕ хачу падкрэсліваць, што менавіта "тэатр беларускай драматургіі". Гэта проста натуральна (ці павінна быць натуральным), што на Беларусі ёсць не толькі Купалаўскі ды Коласаўскі тэатры, што па-беларуску дасканала размаўляюць і героі Брэхта, і героі Шэкспіра, і глядач з захапленнем прымае таленавітых актораў, а сустрэча з родным словам на сцэне дадае радасці і значнасці гэтаи сустрэчы.

Ніна Кануннікава, Гародня.

Люстэрка жыцця

(меркаванні з нагоды)

Люстэркам жыцця можна назваць любы слоўнік, а тым больш гістарычны. У канцы 1997 года ў выдавецтве "Беларуская навука" выйшаў 16-ы выпуск "**Гістарычнага слоўніка беларускай мовы**". Супрацоўнікі аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай Акадэміі Навук распачалі працу над гэтым слоўнікам аж у няблізкім 1960 годзе. Стварэнне картатэкі заняло 10 год, а з 1972 года ажыццяўляецца ўласна ўкладанне слоўніка. Напісанне слоўнікавых артыкулаў. Яно ўжо наближаецца да канца літары ***С***. Паралельна з распрацоўкай артыкулаў вядзецца і пакутлівая праца над публікацыяй зробленага. У 1982 годзе з'явіўся на свет першы выпуск, а сёння мы рэпрэзентуем 16-ы, які даводзіць публікацыю да слова ***лесніччанка***.. Гэта прыкладна толькі трэцяя частка слоўніка. Але нават няпоўны яшчэ слоўнік дазваляе наглядна, прадметна бачыць, якая багатая была наша літаратурная мова, дзяржаўная мова Вялікага княства Літоўскага. Увесь слоўнік будзе змяшчаць каля 70 тысяч слоў нашай пісьменнасці XIУ-XУII стст. Гэта ўзровень слоўнікаў сучасных развітых моў. Для параўнання напомню, што чатырохтомны "Словарь языка А.С.Пушкина" змяшчае каля 22 тысяч слоў.

"Гістарычны слоўнік беларускай мовы" прызначаны стаць вялікім помнікам нашаму народу, паказаць праз лексічны матэрыял, якіх вышынь мы дасягнулі ўжо ў мінулым, вышынь у вытворчай дзейнасці і духоўным развіцці, бо лексіка нашай мовы адлюстравала ўсе бакі жыцця носьбіта гэтай мовы. Чытач слоўніка ўбачыць, што наш продак быў ***дойлидом*** будаваў ***домы*** і ***гмахи***, ***кватэры*** і ***каморы***, наведваў ***школы***, чытаў ***граматыку*** і ***лексикон***, слухаў ***лекцыі*** і ***концерт***, насіў ***годинник*** і ***два перстени золотых один с каменем туркусом а другий з дыяментом***, шанаваў ***канстытуцыю*** і ***права писаные, статут***, а над усім меў ***сойм***.

Знаёмства з гэтым слоўнікам набывае асаблівую для нас цікавасць,калі яго праводзіць у параўнальным плане, калі "**Гістарычны слоўнік беларускай мовы**" параўноўваць са "**Словарем русского языка XI-XУII вв.**", які выдаецца Расейскай Акадэміяй Навук.

Першае, што кінецца ў вочы, гэта тое, што ў расейскім слоўніку няма вялікай колькасці тых слоў-еўрапеізмаў, якія ёсць у нашым слоўніку. Напрыклад, там няма ***декларация, депутовати, екзамен, екзаменатор, ексцес, квартал, компромис, косервация***. Падкрэслім, што гэта толькі асобныя прыклады з пачатку слоўніка.

Затым кінецца ў вочы істотнае адрозненне ў храналогіі вялікай колькасці інтэрнацыяналізмаў, што ў нас яны пачалі ўжывацца значна раней. Асобныя прыклады: слова ***декрет***, ***дэкрэт*** у нашых помніках фіксуецца з 1441 года, а ў расейскіх — з 1652, ***диалектика*** адпаведна 1562-1673, ***економ*** — 1586 і 1651, ***квадрат*** — 1597 і 1670, ***камисар*** — 1510 і 1617, ***конституция, констытуцыя*** — 1569 і 1658. Цікава, што на некаторых словах адлюстравалася і дарога іх пранікнення ў Расею, дарога праз Літву - Беларусь. Так, напрыклад, слова ***друкарня*** наш слоўнік фіксуе ад 1580 года (хаця гэта і не дакладна, бо вядома, што друкарня ў Вільні працавала ўжо ў 1522 годзе), а расейскі слоўнік датуе гэтае слова 1669 годам, прытым, адзін з прыкладаў такі: ***Печатана же та книга грамматика вь Вилне, въ друкарне братской.*** Ішла друкаваная граматыка Зізанія ў Масковію, а за ёю і словы ***друкъ*** і ***друкарня***. Уважлі-вае чытанне пакажа на гэтую дарогу і многіх іншых слоў. Цікава нават супаставіць датаванне некаторых рэалей, якія абазначаны рознымі словамі. Так, у нас ***сойм*** датуецца Вісліцкім статутам (1423), а расейская ***дума*** як "Совет из высших государственных чинов при князе, царе" ілюструецца прыкладам пад датай 1627 года.

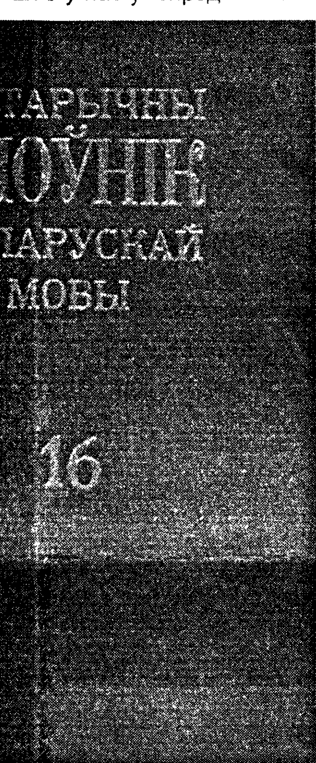

Зразумела, розныя ўклады жыцця Маскоўскай дзяржавы і Вялікага княства Літоўскага давалі грунт і для таго, што ў нашых помніках няма некаторых слоў, якія ёсць у расейскіх помніках. Напрыклад, слова ***короб*** ёсць і ў нашым слоўніку і ў расейскім, а вось ***коробейника***, як гандляра — разносчыка наша пісьменнасць не ведае, хаця гандаль на Літве быў вельмі развіты. Ці яшчэ прыклад. ***Крадзеж*** і ***зладзйства***, як сведчаць шматлікія судовыя акты, вядома і тут, і там, але вось такога спецыфічнага спецыяліста — злодзея, як ***конокрад,*** наша пісьменнасць не зафіксавала, яго ў слоўніку няма.

"**Гістарычны слоўнік беларускай мовы**" мае для нас пэўнае значэнне і, як патэнцыяльная крыніца папаўнення сучаснага слоўніка Вядома, што пісьмовая традыцыя у нас была перапынена (1696г.). Вусная мова не ўсе набыткі ранейшай пары данясла да нас. Таму багаты лексічны фонд старажытнай нашай пісьменнасці пры ўважлівым стаўленні да яго тврчай інтэлігенцыі можа зрабіць карысную паслугу ў падборы патрэбных слоў. Некалькі прыкладаў, з якіх першы ў якасці пачатку факта. Вядома, што існуе спецыяльная стацыянарная ўстаноўка для ўзважвання вялікіх грузаў, пераважна разам з транспартам. У расейскай мове яна называецца ***весовая***. А як нам быць з абазначэннем гэтай рэаліі? Дапамагло існаваўшае ў нас у сярэднявеччы слова ***важніца***, якое таксама абазначала спецыяльнае прыстасаванне-будынак для пераважвання купецкіх грузаў: ***допушчаем теж мети в том месте нашом важницу*** (прывілей Полацку на Магдэбурскае права, 1498г.). Апошнія выданні "Руска-беларускага слоўніка", пачынаючы з 4-га (1993г.), так і перакладаюць весовую. Проста напрошваецца ў слоўнікі і слова ***адбавіць***, даўно вядомае нашай мове: ***тые уруганья твои не отвабять его от их послушенства, ани привабять до отданья послушенства папе римскому*** (1598г.) . Як бачым тут поўнае ўзаемадзеянне плюса з мінусам. Пакуль ***адбавіць*** у слоўніках няма. Сучасныя беларускія слоўнікі даюць гняздо ***літасць, літасцівіць і літасцівы,*** а слова для абазначэння носьбіта гэтай якасці ***літасцівец*** няма. На існаванне яго ў беларускай мове ранейшай пары паказвае антонім ***нелітасцівец***: ***як нелитостивца того и обжирцу упокорила мука*** (1616г.). Відавочна, што пара ***літапсцівец - нелітасцівец*** не лішняя была б у сучасным слоўніку. Аналагічна і са словам ***раскошнік***. У шэрагу сучасных слоў ***адмыванне, адмывацца, адмываць, адмыўка***, якія падаюць слоўнікі, яўна не хапае старажытнага ***адмывальня дерева былъ купилъ отмывальню новую ставити*** (1522г.). Яго месца займае ***мыйка***, скалькаванне з расійскага ***мойка***. Запазычаннае ***флюгер*** заняло месца нашага ***ветранік***: ***церков ...а на ней ... ветрников чотыри*** (1593г.)***; пану Пигаревичу за малеване шчитов на ратуш, за позолоту ветриников, золотых шеснадцать*** (1681г.). Царкоўнаславянізм ***притча*** нашы слоўнікі прапануюць выкарыстоўваць у сучаснай мове, хаця гэтае слова ў нас ужо ў XУII ст. перакладвалася як ***прыпавесць***: ***рекл господь приповесть сюю*** (1616г.); ***Притча: Приповесть, образъ, подобенъство, прикладъ*** (Лексіконъ славеноросскій П. Бярынды, 1653г.). Нашы перакладныя слоўнікі проста хварэюць на захаванне расейскіх дзеепрыметнікаў у значэнні назоўнікаў накшталт *опрошенный — апытаны, осужденный — асуджаны, отозванный — адкліканы, верующчий — веруючы.* А між тым ужо ў нашым сярэдневеччы існавала тэндэнцыя назвы асоб абазначаць праз назоўнік: ***осужденницы в темницы затворены*** (1603г.); ***отимает уста верником*** (пачатак XУIст.). Вялікая колькасць падобных дзеепрыметнікаў магла б быць заменена назоўнікамі з суф. ***-ец*** ці ***-нік: адкліканец, адпушчэнец, апытанец, асуджэнец***. Хацелася б звярнуць увагу на гэта перш за ўсё пісьменнікаў і журналістаў, бо навукоўцам больш характэрны кансерватызм. Праілюструем на слове ***вернік.*** Яно вядома ў нашай мове XУI ст. (***отимаеть уста верником***, пачатак XУI ст.) і шырока ўжываецца ў прэсе, а ў слоўнікі дапускаецца з аглядкай. Да 1993 года расейскае слова *верующчий* нашы слоўнікі рэкамендавалі перакладваць толькі на *веруючы*. І вось "Руска-беларускі слоўнік" 4-га выдання (1993г.), і то на другім месцы, як неасноўнае, дазваляе ўжываць і слова вернік. Толькі кансерватызмам можна растлумачыць той факт, што шырокаўжывальнае сёння слова ***адраджэнец*** не адлюстравана ў апошнім па часе выдання (1996г.) акадэмічным "Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы".

Для чаго ўсе гэтыя мае разважанні ? Зразумела, каб звярнуць увагу станоўча зацікаўленых людзей, што ў цяжкіх муках нараджаецца вельмі патрэбнае для беларусаў выданне, каб заклікаць патрыётаў элементарна спрыяць ажыццяўленню гэтага выдання праз заказванне і набыванне слоўніка, а галоўнае, выкарыстоўваць плён працы вялікага калектыву навукоўцаў, бо сапраўды, як заўважана вялікімі , гісторыя народа не можа быць напісана без яго гістарычнага слоўніка.

І.Крамко г. Менск

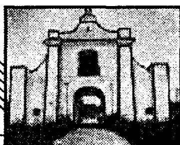

Чорная быль Беларусі

Чарнобыльская катастрофа аказала ўздзеянне на ўсе сферы грамадскага жыцця, адукацыі, культуры. вытворчасці краіны.З грамадскага карыстання выключаны значныя прыродныя рэсурсы — урадлівыя ворныя землі, лясы, карысныя выкапні і інш. Істотным чынам змяніліся ўмовы функцыявання аб'ектаў вытворчага і сацыяльнага прызначэння, размешчаных у зонах забруджання.

Адсяленне жыхароў з забруджаных радыёнуклідамі рэгіёнаў прывяло да спынення дзейнасці многіх прадпрыемстваў і аб'ектаў сацыяльнай сферы. Краіна панесла вялікія страты і працягвае несці страты ад зніжэння аб'ёмаў вытворчасці, няпоўнай акупнасці сродкаў, укладзеных у будынкі, збудаванні, абсталяванне, меліярацыйныя сістэмы. Істотныя страты паліва, сыравіны і матэрыялаў.

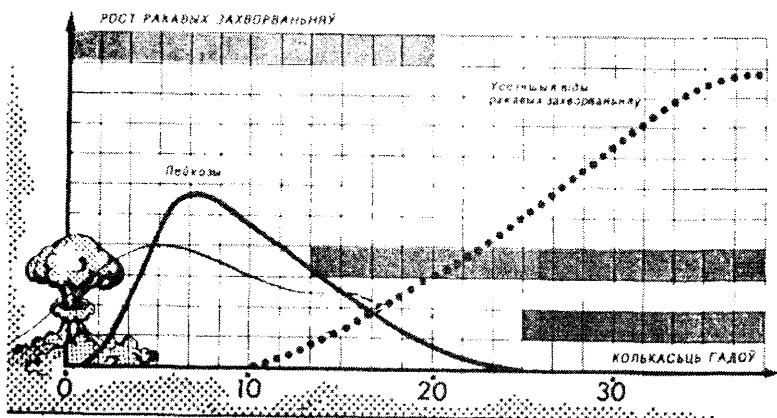

З усіх галін народнай гаспадаркі найбольш пацярпела сельскагаспадарчая вытворчасць. Толькі наўпраставыя страты ад выбыцця земляў сельскагаспадарчага прызначэння з абароту за 1986— 2015 гг. складуць 15,2 млрд.долараў ЗША. Вартасць недаатрыманай у сувязі з гэтым валавой прадукцыі сельскай гаспадаркі вылічваецца ў 10,3 млрд.долараў. Страты асноўных вытворчых і абаротных фондаў ацэньваюцца ў 0,9 млрд.долараў. Наўпраставыя страты прадукцыі асабістых падсобных гаспадарак складуць звыш 400 млн долараў.

Шкода лясной гаспадарцы за 30-гадовы перыяд складзе 4 млрд.долараў. З іх на долю наўпраставых страт матэрыяльных кампанентаў лесу даводзіцца 3,5 млрд.долараў, або 86,7 працэнта.

Шкода, нанесеная сацыяльнай сферы, ацэньваецца ў памеры 14,2 млрд.долараў, у тым ліку па асноўных галінах: жыллёвая гаспадарка — 7,1, народная адукацыя і культура — 0,87, ахова здароўя — 4,4, гандаль і грамадскае харчаванне — 1,8 млрд.долараў.

Урон будаўнічаму комплексу рэспублікі за 1986 — 2015 гг. складзе 2,7, сферы транспарту і сувязі — 3,4 млрд. долараў.

Агульная эканамічная шкода ад радыеактыўнага забруджання мінеральна-сыравінных і водных рэсурсаў за гэты перыяд складзе 2,67 млрд. долараў.

Нягледзячы на тое, што з моманту аварыі на Чарнобыльскай АЭС прайшлі гады, праблемы, спароджаныя катастрофай, не зніклі. Больш таго, па шэрагу напрамкаў яны істотна абвастрыліся. Гэта звязана з вялікай калектыўнай дозай, атрыманай насельніцтвам краіны, са складанасцю прагназавання аддаленых эфектаў (тым больш на фоне агульнай неспрыяльнай экалагічнай сітуацыі), з шэрагам іншых аб'ектыўных прычын.

Краіна не магла самастойна супроцьстаяць вынікам катастрофы: не хапала медыцынскага і дыягнастычнага абсталявання для абследавання і лячэння насельніцтва, радыеметрычных і дазіметрычных прыбораў, сродкаў дэзактывацыі, ачысткі і перапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі, сыравіны і г.д., адсутнічала магчымасць поўнага забяспечання насельніцтва збалансаваным і дзіцячым харчаваннем, прэпаратамі, якія павышаюць адапцыйныя і ахоўныя сілы арганізма. Крайне недастатковымі былі магчымасці аздараўлення пацярпелых людзей.

Паступленне ў арганізм чалавека радыеактыўнага ёду, галоўным чынам ёду-131, аліментарным і інгаляцыйным шляхам у ранні перыяд пасля аварыі прывяло да фармавання значных дозавых нагрузак на шчытападобную залозу. Аналіз індывідуальных доз апрамянення 130 тыс.чалавек, рэканструяваных на аснове 250 тыс наўпраставых вымярэнняў, паказаў, што найбольшыя дозы апрамянення шчытападобнай залозы атрымалі адселеныя да 05.05.1986г. жыхары Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці. Сярэдняя доза для дарослых склала 157 сГр, для дзяцей і падлеткаў — 400 сГр. Асабліва высокія дозы (у сярэднім 500 сГр) атрымалі дзеці ва ўзросце да 7 гадоў, з іх у 5% дозы перавышалі 1000 сГр. Значныя дозы, хоць і некалькі меншыя, атрымалі жыхары, адселеныя з Нараўлянскага і Брагінскага раёнаў, а таксама неадселеныя жыхары Хойніцкага, Брагінскага, Веткаўскага і шэрагу іншых раёнаў Гомельскай, Магілёўскай і Брэсцкай абласцей.

Супастаўленне сярэдніх доз апрамяненняў шчытападобнай залозы ў розных узроставых групах насельніцтва паказвае, што велічыні доз у дзяцей у 3 — 10 разоў вышэй, чым у дарослых. Найбольшая розніца адзначана сярод узроставых груп насельцтва тых раёнаў, з якіх дзеці не былі вывезены ў маі 1986 года.

Сітуацыя пагоршылася тым, што ўздзеянне радыеактыўнага ёду адбылося на фоне характэрнай для многіх раёнаў Беларусі эндыміі валляка, абумоўленай недахопам стабільнага ёду ў прадуктах харчавання і вадзе.

У раёнах жорсткага кантролю Гомельскай вобласці 23% дзяцей атрымалі дозы, якія перавышаюць 100 сГр. З іх у 8% яны склалі 200 — 500, у 2% — 500 — 1000, у 1% — больш 1000 сГр. У магілёўскай вобласці 5% дзяцей атрымалі дозу звыш 100 сГр.

Найбольш высокія дозы агульнага апрамянення (да 250 — 500 мЗв) атрымалі ўдзельнікі ліквідацыі вынікаў аварыі на ЧАЭС. Супастаўляльныя дозы атрымала і насельніцтва, эвакуяванае з 30-кіламетровай зоны.

У цяперашні час асаблівасцю фармавання доз апрамянення насельніцтва, якое пражывае на забруджанных тэрыторыях, з'яўляецца хранічнае знешняе і ўнутранае апрамяненне за кошт доўгажывучых радыенуклідаў цэзію, стронцыю і плутонію ў дапаўненне да сфармаваных доз ранняга этапа, уключаючы апрамяненне шчытападобнай залозы.

У жыхароў, якія пражываюць на тэрыторыях са шчыльнасцю забруджання 555 — 1480 кБк/м2, з моманту катастрофы сфармаваны дозы агульнага апрамянення ў ся-рэднім 50 — 60 мЗв, са шчыльнасцю забруджання менш 555 кБк/м" — 20 — 4- мЗв.

Каля 300 тысяч чалавек працягваюць жыць у населеных пунктах, дзе гадавая эфектыўная доза апрамянення ад чарнобыльскіх выпаданняў перавышае 1 мЗв. У шэрагу населеных пунктаў, у тым ліку і размешчаных на тэрыторыі з нізкімі шчыльнасцямі радыеактыўнага забруджання, утрыманне радыенуклідаў цэзію ў арганізме людзей працягвае заставацца высокім. У 1— 3 % дарослых жыхароў утрыманне цэзію ў арганізме перавышае 25 кБк і дасягае 250 кБк. У грудных дзяцей Cs-137 выяўляецца ў колькасці да 2,6 кБк.

Становішча пагаршаецца неспрыяльнай агульнай экалагічнай сітуацыяй. У малаку кормячых маці, акрамя радыенуклідаў цэзію (да 60 Бк/л), пастаянна выяўляюцца хлорарганічныя пестыцыды і цяжкія металы ў колькасцях, якія ўяўляюць небяспеку для здароўя. У 25 —64 % абследаваных дзяцей і падлеткаў канцэнтрацыя свінцу ў мачы перавышае 50 мкг/л, а ў 15 % канцэнтрацыя нітратаў перавышае 100 мг/л. У

Дакладнае павялічэнне хуткасці росту захворванняў на злаякасныя новаўтварэнні

дзяцей і падлеткаў выяўляюцца сур'ёзныя парушэнні імуннай, стрававальнай, андыаксіднай і іншых сістэм.

У выніку дынамічнага назірання за станам здароўя насельніцтва выдзелены асноўныя сістэмы рызыкі і вызначаны напрамкі магчымага фармавання паталогіі.

Характэрнай рысай з'яўляецца бачны рост паказчыкаў захворванняў на рак шчытападобнай залозы ў пасляаварыйным перыядзе, асабліва ў 1991-1994 гг.

Найбольш відавочны рост захворванняў на рак шчытападобнай залозы адзначаны ў дзяцей Го-мельскай вобласці.

Калі ў даварыйныя гады ў рэспубліцы рэгістраваліся адзінкавыя выпадкі раку шчытападобнай залозы ў дзяцей, то ў 1986—1994 гадах захварэла 333 дзіцяці ва ўзросце да 14 гадоў. Сярод іх 178 на момант аварыі пражывалі ў Гомельскай вобласці, 76 — у Брэсцкай, па 19 — у Гарадзен-скай і Менскай, 16 — у Магілёўскай, 7 — у Віцебскай і 19 — у г. Менску. Дадзеная "геаграфія" сведчыць пра тое, што "ёднаму ўдару" падверглася ўсё насельніцтва Беларусі. Частата гэтай паталогіі значна перавышан сярэдні сусветны ўзровень, і тэмпы прыросту колькасці выпадкаў нарастаюць, апярэджваючы прагнозы, зробленыя ў свой час экспертамі розных краін.

Па стану на 01.10.95 г. ёсць ужо 478 выпадкаў раку шчытападобнай залозы ў дзяцей і падлеткаў.

Таксама выяўлена дак-\ладнае павялічэнне росту захворванняў на рак нырак, мачавога пухіра, лёгкіх, малочнай залозы і пухліны касцей у Гомельскай вобласці, мачавога пухіра — у Магілёўскай вобласці.

Тэмпы росту захворванняў на злаякасныя пухліны ў розных раёнах істотна адрозніваюцца. Аднак сумарна па раёнах Гомельскай вобласці са шчыльнасцю забруджання цэзіем-137 больш 555 кБк/м2 паказчык захворванняў за 9 пасляаварыйных гадоў вырас да 194,6+_8,56 на 100 000 жыхароў, тады як ва ўмоўна чыстых раёнах ён складае 181,0+_6,70. У пасляаварыйны перыяд прырост паказчыкаў захворванняў склаў адпаведна 54,7% і 31,5%.

адзначана ў 12 раёнах Гомельскай вобласці, у гарадах Гомелі і Мазыры. 8 з указаных раёнаў размешчаны ў зоне радыеактыўнага забруджання вышэй 555 кБк/м2 па цэзію-137.

Аналіз стану здароўя ўдзельнікаў ліквідацыі вынікаў катастрофы на ЧАЭС (ліквідатараў), праведзены па звестках Дзяржаўнага рэгістра, паказаў нарастанне ў іх захворванняў па

цэламу шэрагу хвароб. Колькасць зарэгістраваных захворванняў у ліквідатараў ужо праз 5 гадоў пасля катастрофы павялічылася ў 2,7 раза і склала 537,7 на 1000 (па рэспубліцы ў цэлым — 500,3).

Адзначаны рост хвароб эндакрыннай сістэмы ў ліквідатараў (у асноўным за кошт захворванняў шчытападобнай залозы). Частата захворванняў на валляк павялічылася ў 40 разоў, узраслі захворванні на тырэатаксікоз, тырэаідзіты. Захворванні на цукровы дыябед склалі ў 1994 годзе 312,9 на 100 тысяч (па рэспубліцы ў цэлым — 94,5, да катастрофы на ЧАЭС — 51,0). Павялічыліся ў 9,4 раза захворванні на хваробы крыві і кравятворных органаў (у асноўным за кошт анемій). Адзначаецца значны рост нейрацыркуляторнай дыстаніі, усіх відаў катарактаў (за 9 гадоў у 11 разоў).

Тэмпы прыросту захворванняў сістэмы кравазвароту, органаў дыхання і стрававання ў ліквідатараў за апошнія 5 гадоў былі вышэй, чым у цэлым у дарослага насельніцтва краіны. Захворванні на гіпертанічную хваробу перавышаюць сярэднія па рэспубліцы ў 9, стэнакардыю — у 3,3 раза. Захворванні на хранічны бранхіт вышэй у 5,8 раза, бранхіяльную астму — у 2,1, хваробы органаў стрававання — у 4,7, касцёва-мышачнай сістэмы і злучальнай тканкі — у 1,4 раза.

Звяртае ўвагу і "амаладжванне" захворванняў, уласцівых больш пажылому ўзросту (цукровы дыябет, ішэмічная хвароба сэрца, гіпертанічная хвароба, атэрасклероз і інш.).

Адзначана павелічэнне захворванняў дзяцей у Гомельскай вобласці на пухліны касцей і нырак.

Цытагенетычнымі даследаваннямі паказана, што цяжарныя жанчыны, унутрылонныя плады, а таксама дзеці і дарослыя, якія пражываюць на забруджанных радыенуклідамі тэрыторыях, атрымалі біялагічна значныя дозы апрамянення, што праявіліся павялічэннем колькасці дыцэнтрычных і кальцавых храмасом — наўбольш важнага паказчыка генетычных эфектаў радыяцыі на храмасомныя узроўні. Калі пасля чарнобыльскай катастрофы частата прыроджаных парокаў развіцця (ППР) строгага ўліку ў чыстых раёнах узрасла ў 1,2 раза, то ў зонах са шчыльнасцю забруджання вышэй 555 кБк/м2 — у 1,8 раза.

У Беларусі ў працэсе рэалізацыі Нацыянальнай праграмы прафілактыкі генетычных вынікаў, абумоўленых катастрофай на ЧАЭС, штогодд перарываецца да 500 цяжарнасцяў па генетычных паказаннях.

З улікам гэтых звестак у краіне працягвае павялічвацца частата парушэнняў унутрылоннага развіцця.

Частата прыроджаных парокаў развіцця строгага ўліку ўзрастае з павелічэннем шчыльнасці забруджання тэрыторыі.

На забруджаных тэрыторыях узрасла частата полідактыліі, рэдукцыйных парокаў канечнасцяў і шматлікіх ППР, якія ў многім абумоўлены дамінантнымі мутацыямі і негатыўнымі фактарамі навакольнага для чалавека асяроддзя.

У першыя месяцы пасля аварыі прыкладна ў 50 % дзяцей Гомельскай і Магілёўскай абласцей рэгістраваліся разнастайныя па характару і выражанасці змяненні ў сістэме імунітэту, класіфікавання як другасныя імунадэфіцыты. У цяперашні час у значнай частцы дзяцей зрухі ў імуннай сістэме захоўваюцца, што не можа не адбівацца на развіцці гнойназапаленчых, аўтаімунных, алергічных і анкалагічных захворванняў.

У забруджанных радыенуклідамі раёнах дзеці часта нараджаюцца з прыкметамі прыгнечання функцыі лейкапаэзу і дысфункцыянальным станам шчытападобнай залозы. У 50 % дзяцей першага года жыцця ў раёнах са шчыльнасцю забруджання вышэй 185 кБк/м2 пэўна зніжана ўтрыманне гемаглабіну. Анемія лёгкай або сярэднецяжкай ступені назіраецца ў 25 % дзяцей.

У цяперашні час становішча ў краіне, якая апынулася практычна сам-насам з вынікамі катастрофы, застаецца крытычным. На забруджанных радыенуклідамі тэрыторыях у 3221 населеным пункце пражываюць 1 840 951 чалавек, у тым ліку 483 869 дзяцей ва ўзросце да 17 гадоў. Дозавыя нагрузкі ў асобных населеных пунктах дасягаюць 5 мЗв у год і больш. Па ранейшаму высокай застаецца сацыяльна-псіхалагічная напружанасць. Назіраецца ўстойлівае павышэнне захворванняў. Асаблівую трывогу выклікае рэзкае павелічэнне паталогіі шчытападобнай залозы, у тым ліку раку шчытападобнай залозы ў дзяцей.

Паводле І. Кеніка

№ 16(350) 29 КРАСАВІКА 1998 г. Наша СЛОВА

У Полацак без экскурсавода

Цехановіч Зміцер

І

Мяне даўно маніў к сабе сівагорбыПолацк сваім рамантычным мінулым, сягаючым у легендарныя часы...

Вацлаў Ластоўскі "Лабірынты"

По - ла - цак.

Прахапляе даўніной, пабеларуску шляхетнае, роднае слова.

Полацак.

Горад Беларускі. Апяяны ў старажытных летапісах і скандынаўскіх сагах.

Адзін з сямі гарадоў Усходняй Еўропы, дзе вядома дзесяць і болей помнікаў дойлідства XI — XII стагоддзяў.

Горад, у якім была самая старажытная — існавала з сярэдзіны XI стагоддзя — бібліятэка на Беларусі.

Горад святыняў, легендаў, таямніцаў і ... скарбаў. Колькі іх, гэтых скарбаў, аддавалася на захаванне полацкай зямліцы падчас нярэдкіх чужацкіх навалаў ! Па сведчанні аўтарытэтнага беларускага гісторыка Уладзіміра Арлова, па колькасці знойдзеныхх скарбаў Полаччына займае ці не першае месца ў Еўропе.

Але найкаштоўнейшыя скарбы Полацку — духоўныя. Вось чаму Беларускае Сэрца і покліч слаўнай мінуўшчыны раней ці пазней прыводзяць сюды. Пахадзіць. Судакрануцца. Памарыць. Адчуць усю важкасць свайго роду.

Горды Сафійскі сабор ... Намоленыя муры Спаса - Еўфрасіннеўскай царквы .. Тут вусны самі вышэптваюць трапятліва: "Магутны божа ..."

"Мяне даўно маніў наш сівагорбы Полацк ...! Памятаеце Ластоўскага ?

Буднікава Людміла

ІІ

Сезон вандровак і падарожжаў заканчваецца зазвычай да пачатку лістапада.

Адны, як веснавыя птушкі, вяртаюцца з Турцыі, Кіпра альбо Туніса, іншыя з сумам развітваюцца з крымскім пейзажам альбо балгарскім сонцам. Але для сапраўдных падарожнікаў не існуе ні сезонаў, ні дрэннага надвор'я.

Аднойчы, восеньскім вечарам, сабраўшыся разам з сябрамі, мы вырашылі здзейсніць падарожжа ў Полацак. Я была вельмі рада такому рашэнню, бо мяне гэты горад прыцягваў даўно і пабываць у ім было маёй запаветнай марай ...

У дарогу мы выправіліся прахалоднай лістападаўскай раніцай ...

Мае сябры не толькі лёгкія на пад'ём, але і аматары гісторыі, таму нам не давялося сумаваць на шляху да Полацка і чатырохгадзінны шлях дарогі праляцеў вельмі хутка. Аддаючу належнае Мінуламу, мы ўспомнілі знакамітых палачанаў: першага вядомага з летапісаў полацкага князя Рагвалода, яго гордую дачку Рагнеду, асветленага неўміручай славай Усяслава Чарадзея, апякунку Зямлі Беларускай Еўфрасінню Полацкую, першадрукара Францішка Скарыну і многіх іншых. Кожнае імя — лёс асобы і падзея ў гісторыі краіны ...

І вось мы ў Полацку. Як і восем стагоддзяў таму, лунае светлай птушкай над Дзвіною Сафійскі сабор. Высокі, круты бераг, парывісты вецер з боку ракі, шэрыя хвалі; на супрацьлеглым баку хваёвы лес з рэдкімі жоўтымі плямамі ліставых дрэў. Стоячы тут, нельга не ўспомніць герб Полацка — карабель пад поўнымі ветразямі. Куды кіруецца гэты карабель? Вядома: "з варагаў у грэкі..."

Жадаючых наведаць Полацкую Сафію было шмат, таму каб не марнаваць часу ў чаканні чаргі мы спусціліся да ракі і пайшлі ў Музей кнігадрукавання, размешчаны ў адным з будынкаў былога кляштара. Па дарозе заўважылі прыгожую пабудову з чырвонай цэглы. Як высветлілася, гэта была кірха, зараз краязнаўчы музей горада Полацка. Адразу нагадалася знакамітая талерантнасць беларусаў: кірха паміж праваслаўнымі святынямі.

У Музеі кнігадрукавання, мы дакрануліся да першых спробаў людзей матэрыялізаваць свае веды і думкі на керамічных плітках, папірусе, бяросце; уявілі, як магла выглядаць адна з першых кніг — кітайская веерная кніга. Не маглі не ўразіць старажытныя рукапісныя кнігі з каляровымі застаўкамі і ілюстрацыямі. Калі адна такая кніга перапісвалася год і болей, нельга пераацаніць тое, што зрабіў Францішак Скарына для Беларусі і ўсіх усходніх славян: засвоіў друкарскі станок і механізаваў кнігавыдавецкую справу.

Першыя 23 кнігі Бібліі, выдадзеныя Скарынам, выйшлі ў свет у Празе ў 1517-19г.г. Дата, як быццам, не юбілейная, але гэтая падзея адзначылася ў Чэхіі, і таму мы не ўбачылі арыгіналаў скарынаўскіх кніг. Яны знаходзяцца на выстаўцы ў Празе...

Пасля музея мы вярнуліся ў Сафійскі сабор на арганны канцэрт, але перад яго пачаткам спусціліся ў падзямелле і агледзелі падмурак сабора XI стагоддзя.

Арган заўсёды настройвае на філасофскі лад, таму ў Спаса-Еўфрасіннеўскі кляштар мы ехалі заглыблена-роздумныя.

Наведванне кляштара сталася моцным завяршальным акордам усёй паездкі.

Невялікая Спаса-Еўфрасіннеўская царква, пабудаваная доўлідам Іаанам усяго за тры месяцы,чаруе сваёй сціплай, стрыманай прыгажосцю. Еўфрасіння Полацкая была фундаторкай гэтага храма. Тут знайшлі спакой яе святыя мошчы. На сценах царквы нейкім цудам захаваліся фрэскі XII стагоддзя. Лічыцца, што з адной з іх на нас глядзіць сама Еўфрасіння...

На змярканні, прыемна стомленыя, незабыўна ўражаныя ўбачаным і пачу-тым, мы пакідалі Полацак ...

Для мяне гэты горад стаў яшчэ больш прывабным. Буду спадзявацца на новую сустрэчу з ім.

Мускі Барыс

ІІІ

Аднім лістападаўскім леташнім днём сяброўская грамада менчукоў (а між іх - і аўтар гэтых радкоў) выправіліся ў вандроўку з сучаснай сталіцы Беларусі ў сталіцу старажытную - слаўны горад Полацак.

Зборы ў так жаданую і, разам з тым, першую для многіх з нас паездку не былі доўгімі: замовіць аўтобус сённяшнім часам няма праблемаў аніякіх (былі б грошы!), а спецыяльны экскурсавод нам быў непатрэбны, бо для тых, хто захапляецца беларускай мінуўшчынай, "таямніцы полацкай гісторыі" не такія ўжо і недасяжныя.

Такім чынам, у старажытную беларускую сталіцу мы рушылі з добрым настроем і расповядамі пра полацкую даўніну і славутых палачанаў. Галоўным нашым павадыром па старонках полацкай гісторыі была цудоўная беларуская дзяўчына, якая працуе бібліятэкаркай у Беларускім гуманітарным ліцэі - Ірына Каваль.

Змястоўная інфармацыя на роднай мове, прыгожыя краявіды за вокнамі аўтобуса зрабілі наш шлях да мэты падарожжа карацейшым і цікавейшым.

Праз чатыры гадзіны дарогі, нават тыя, хто ніколі не бываў у Полацку, сустракаліся з ім, як са старым знаёмцам.

Магутная Дзвіна ... Стромкія вежы Полацкай Сафіі ...

Вось ён, горад, які выпеставаў першадрукара ўсходніх славян - Францішка Скарыну. Таму цалкам натуральна, што для турыстаў адным з найбольш прыцягальных месцаў Полацка з'яўляецца Музей кнігадрукавання. З яго пачала сваё знаёмства з горадам і наша грамада .

"Вядомы факт, **што на тэрыторыі сучаснай Беларусі** з ласкі блізкіх і далёкіх суседзяў - "добразычліўцаў" **застаўся толькі 1 % (!) беларускіх культурных каштоўнасцяў**. На жаль, па-за межамі краіны (найперш - у Расеі) знаходзіцца пераважная большасць кнігадрукаў Скарыны. Тамсама недзе згубіліся і найпершая беларуская святыня - Крыж Еўфрасінні Полацкай.

Згадваюцца радкі з паэмы "Рагнеда" Лявона Шпакоўскага-Случаніна:

" Нашы скарбы вякамі цягалі ад нас,
Нашу радасць у гразь утапталі ..."

Сапраўды, неварагодна вялікая частка беларускіх культурных каштоўнасцяў распылена па ўсім свеце, але і тое, што засталося на Беларусі ўражвае"

Так думалася пад час прагляду экспазіцыі Музея кнігадрукавання ...

Натхнёныя наведваннем музея і мілагучнай беларускай мовай яго супрацоўніцы, накіроўваемся да Сафійскага сабора. І шлях наш ідзе па вуліцы ... Леніна. Гэтая вуліца, з назвай, недарэчнай паміж Музеем і Саборам, успрымаецца намі як сімвал цярновага шляху беларусаў да Храма, Свайго Храма Ля самай Сафіі назва вуліцы Замкавая напісана "по-рюсскі". Горка жартуем : пэўна, у памяць аб Пятры І, які ўласнаручна ўчыніў у Саборы забойства святароў...

О, Сафія !

Ты стваралася для ўзнясення хвалы Госпаду, а была апаганеная дзікунамі, якія, навучыўшыся насіць нямецкія штаны і рэзаць бароды, так і не здолелі вывучыць біблійнае: **"Не забі"**.

Але пасля з попелу, цудам ацалелая падчас разгулу ваяўнічага атэізму, сёння ты цешыш сваім аблічам навыя пакаленні беларусаў. І сёння музыка гучыць у тваіх мурах!

Вось і мы, падарожныя з Менску, прыйшлі да цябе, каб паслухаць гукі твайго аргана. Прыемна дзівуемся: канцэрт арганнай музыкі сабраў шмат слухачоў, і гэта пераважна дзеці, якія прыехалі ў Полацак на экскурсію ...

Пасля Сафійскага сабора наведваем Спаса-Еўфрасіннеўскі кляштарр. На тэрыторыі кляштара адмысловы парадак і чысціня, кветкі на падворку клапатліва прыкрытыя ад марозаў.

У прыгожым будынку Спаса-Еўфрасіннеўскай царквы шмат народу. Стаяць рыштаванні рэстаўратараў, ужо ёсць адноўленыя фрэскі.

З трапятаннем у сэрцы падыходзілі да ракі з мошчамі Еўфрасінні Полацкай; пакланяемся праху Святой Апякункі Беларусі. З неперадавальным душэўным хваляваннем па сцёртых ад часу прыступках падымаемся ў невялічкую келлю Святой Еўфрасінні. **Ляціць у свет малітва: за ўсіх нас, за Беларусь ...**

АПОВЕСЦЬ ПРА СЛОВЫ

Дзень, ноч

Кароткае і звонкае слова ***дзень*** гучыць практычна аднолькава на ўсіх славянскіх і балцкіх мовах. Адзін з нашых вялікіх князёў насіў імя Трайдзень (трэці дзень), але меў не зусім высветленае паходжанне. Таму сёння беларусы і летувісы ніяк не могуць прыйсці да згоды наконт яго этнічнай прыналежнасці, бо што ў нас "**дзень**", што ў іх "**den**" розніца невялікая. Разам з тым гэтая падабенства і прастата слова змусілі звярнуць на яго ўвагу, як на слова, што прэтэндуе на глыбокую старажытнасць. І сапраўды слова ***дзень*** у нас абазначае дзень і больш нічога. Яно ні з якога іншага слова не выводзіцца. Таму адразу звяртаемся да сівых тысячагоддзяў. У санскрыце знайходзім ***dina — дзень.*** І хоць да раскрыцця паходжання нашага слова мы не наблізіліся але, прынамсі, засведчылі, што 3,5 тысячы гадоў назад яно было і гучала амаль так жа як і сёння.

У газеце "Версія" № 3 г.г. прыводзяцца звесткі, згодна з якімі у многіх народаў слова ***дзень*** на гучанні супадае са словам сонца. Напрыклад у шумерскай мове ***ud*** — значыць і ***сонца,*** і ***дзень***.

у турэцкай мове ***gun — дзень, gunes — сонца***. Знешня блізкая сітуацыя і ў санскрыце, але тут пры больш пільным поглядзе акрэсліваюцца карэнныя адрозненні. Так, і ў санскрыце **сонца** мае назву блізкую да слова ***дзень***: ***dina - kara, dina - natha, dina - pati, dina - bhartar, dina - mani*** і г.д., што абазначае ***dina - kara — тварэц дня, dina - bhartar — носьбіт дня, гаспадар дня, dina - mani — пярліна дня***. Як бачна, гучанне падобнае, але з усіх гэтых назваў дакладна вынікае, што ***dina (дзень)*** тут першасны, а ***сонца*** другаснае. Старажытны чалавек першым усвядоміў дзень, а ўжо пасля пачаў унікаць, адкуль той дзень бярэцца. Зразумеўшы, што дзень прыносіць, сонца людзі і далі яму такія эпітэты, як ***тварэц дня, гаспадар дня*** і г.д.

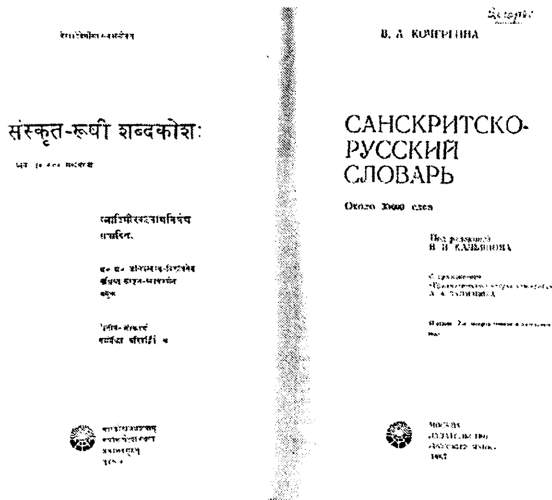

Кніга, на аснове якой пішацца "Аповесць пра словы"

Усвядоміўшы дзень чалавек павінен быў усвядоміць і ноч. Так і ёсць, у санскрыце мы бачым ***nic, nica*** *(ніч.ніш, ніча,ніша)* — ***ноч***, а таксама ***nak, nakta — ноч***. Згадаўшы бліжэйшыя мовы мы заўважым, што па ўкраінску так і будзе ***ніч***, па - летувіску і па - латышску нешта блізкае да ***nakta***, па нямецку ***die Nacht***. Але разам з гэтымі словамі неабходна згадаць што ***na*** на санскрыце абазначае адмоўную часцінку ***не***. ***Nicht*** па-нямецкаму таксама ***не***. Ёсць у санскрыце словы ***niccinta — бяздушны, безклапотны, niccetana — бессвядомы, неразумны*** і г.д.. Згадаем слова ***нічога***. І няма выйсця, як зрабіць выскову, што хоць паходжання слова ***дзень*** нават і ў санскрыце мы не выявілі, то слова ***ноч*** узнікла з адмаўленняў. ***Не было святла, нічога не было відно. Нічога не было. Засталіся без усяго.*** Вось што такое ***ноч.***

Аналагічна дню ў ночы павінен быў быць свой тварэц ці гаспадар. Згодна з логікай гэта павінен быць месяц. Так яно і ёсць: ***nica - kara — месяц*** *(тварэц ночы)*, ***niceca — месяц*** *(уладар ночы)*. Можна напісаць мноства эпітэтаў. І ўсе яны будуць абазначаць месяц.

Нават **певень** і той меў сваю назву з удзелам слова ***ноч***: ***nica-vedin — вядун (знаўца) ночы***. Што ж певень дакладна дзеліць ноч на часткі,***ведае ноч***, таму мае права на эпітэт сугучны з эпітатам самога месяца.

Станіслаў Суднік

Часовы выканаўца абавязкаў рэдактара Станіслаў Суднік

Заснавальнік: ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчанне аб рэгістрацыі: № 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.

Адрас рэдакцыі: 220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.

Адрас для паштовых адпраўленняў: 231300, г. Ліда-2, п/с 7.

Рэдакцыйная рада:
Генадзь Бураўкін — старшыня,
Людміла Дзіцэвіч, Сяргей Запрудскі,
Аляксей Пяткевіч, Аляксей Рагуля,
Аляксей Саламонаў, Павел Сцяцко,
Алег Трусаў, Эрнэст Ялугін.

Аўтары нясуць поўную адказнасць за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі.

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні ўпраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі і друку Гродзенскага аблвыканкама.
231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Кошт па дамове.Газета падпісана да друку 27. 04. 98 г.
Наклад 3500 асобнікаў. Замова № 1199.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 12 000 руб., 3 мес.- 36 000 руб.